

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 15. 2011. С. 415–428.

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ

Наталія БУЛИК

АРХЕОЛОГІЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА ПЕТРУШЕВИЧА

В науці не часто трапляються талановиті, цікаві та неординарні постаті, які, крім того, наділені величезною працездатністю. Саме до таких людей своєї епохи належав Антін Петрушевич (1821–1913) (рис. 1). Виходець з бідної сім'ї, священник з невеличкими доходами і одночасно один з найбільших колекціонерів та знавців минулого Львова ХІХ ст. Його часто вважали диваком, нерідко критикували, але й цінували та поважали.

Дослідник зумів зібрати титули капелана, каноніка, керівника митрополичої консисторії. В науці він був лінгвістом, етнологом, фольклористом, істориком, археологом, водночас – охоронцем пам'яток, послом до галицького сейму та австрійського парламенту. Цей список посад та зацікавлень можна продовжити, але уже з переліченого видно, що постать справді цікава, багатогранна, всебічно обдарована і працююча. Уже з переліку занять переконаємось, що Антін Петрушевич поєднав у своїй діяльності те, що, здавалось би, поєднати неможливо. Як він сам згадував, нерідко доводилося “красти” у себе ніч, щоб присвятити її науці, бо день забирали церковні справи при митрополитові.

В 2011 році виповнилося 190 років з дня народження А. Петрушевича. Ця дата до певної міри стала поштовхом щоб звернутися ще раз до наукової спадщини і показати його внесок у розвиток однієї з улюблених дисциплін – археології.

Для археології Львова постать о. Петрушевича має неабияке значення. Перш за все, він належав до когорти перших представників української археології. Можливо, його роботи мали аматорський характер, гіпотези суперечили іншим дослідникам, але з певністю можемо сказати, що це був час, коли професійних археологів у нас просто не було і кожен з дослідників давнього минулого прокладав свою стежину у науку шляхом власних спроб і помилок.

Діяльність А. Петрушевича добре висвітлена у історіографії. Перші публікації про нього з'явилися ще за життя [Франко, 1901, с. 171–192]. Окремі розвідки присвячено йому як громадському діячу, історичу церкви, активному діячу Народного Дому та ін. [Королько, 2002; Костишин, 2000, с. 241–248].

Штрихи біографії

Народився А. Петрушевич 18 січня 1821 р. у с. Добряни Стрийського повіту у багатодітній сім'ї бідного сільського священника. Першим його учителем був батько Степан. Початкову освіту здобував у Стрию. У 1839 р. закінчив шестикласну гімназію, після якої

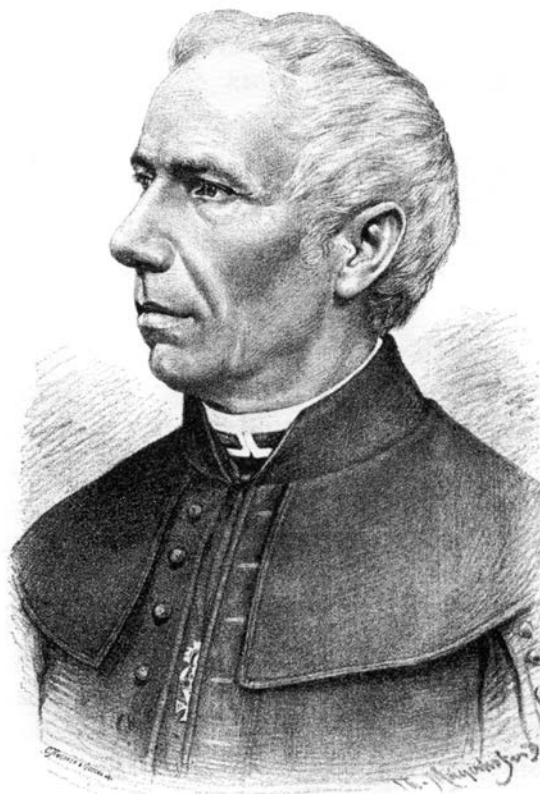

Рис. 1. Антін Петрушевич (1821–1913)
Fig. 1. Antin Petruszewych (1821–1913)

Рис. 2. А. Петрушевич в роки перебування в Унівському монастирі (Аристовъ, 1916)
Fig. 2. A. Petrushevych during his visit of Univ cloister

вступив на філософський факультет Львівського університету. Однак за бажанням батька у 1841 р. переводиться на теологічний факультет. Навчаючись в університеті, А. Петрушевич став улюбленцем відомого історика Дениса Зубрицького, що певною мірою, визначило його шлях в науку. Після закінчення студій висвятився у 1847 р. у celibatі. Короткий час працював у церкві села Перегінська Долинського повіту. Згодом став капеланом* митрополита Михайла Левицького, а з 17 січня 1851 року був радником митрополичої консисторії. Впродовж 1847–1858 років жив і працював у Унівському монастирі [Аристовъ, 1916, с. 238].

У 1856 р. А. Петрушевич одержав парафію в с. Новиці Калуського деканату, але продовжував працювати головним радником митрополита (рис. 2). У 1861 р. отримав титул почесного каноніка** митрополичої консисторії і з цього часу постійно мешкав на Святоюрській горі у Львові і керував митрополичою канцелярією в соборі Св. Юра, з 1873 р. – охоронець і бібліотекар митрополичого архіву.

Антін Петрушевич займав і державні посади, зокрема, він був послом до галицького сейму (1861–1877), де обстоював права української мови, послом австрійського парламенту (1873–1878) (рис. 3). Однак і на державних посадах він не переставав бути вченим. Сучасники та політичні опоненти вважали, що

А. Петрушевич використовував *“своє посольство у Відні... більше як наукову експедицію, працюючи у віденських бібліотеках, ніж як політичну задачу”* [Франко, 2010, с. 247].

Рис. 3. Посли до австрійського парламенту. А. Петрушевич – сидить крайній зліва
Fig. 3. Ambassadors of Austrian Parliament. A. Petrushevych – sits from the far left

* *Капелан* (від лат. *capellanus*) священник при каплиці, також – помічник священника.

Щодо особистих якостей вченого, то варто звернутися до оцінки І. Франка, який пише “що з природи о. А. Петрушевич наділений досить живим умом, даром критичної аналізи і комбінації, і незвичайною, дійсно феноменальною пам'яттю, яка не покинула його й тепер, у глибокій старості” [Франко, 2010, с. 247]. Не був особливо вибагливим А. Петрушевич у побуті. “Жив він скромно, скромний був його стіл, а розвагою його були книги та наукові предмети” – зауважує автор одного з некрологів [<http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html>, с. 200–201].

Помер А. Петрушевич у вересні 1913 р., вічний спочинок знайшов на Личаківському кладовищі у Львові.

У науковому житті Львова: установи, колеги, опоненти

Початки наукової та громадської діяльності А. Петрушевича припадають на час, коли він був священником, капеланом і нотаріусом митрополита М. Левицького. Дослідник був одним з найактивніших учасників Собору руських вчених у Львові 19–26 жовтня 1848 р., на якому виголосив своє бачення історичних досліджень у Галичині, подав методичні поради для роботи з краєзнавчим матеріалом [Королько, 2002, с. 6]. В цьому ж році він опублікував першу друковану працю під назвою “Декілька слів написаних на захист руської народності”. В цій роботі, написаній польською мовою, дослідник аргументовано відкидав твердження про неможливість навчання українською мовою у школах і вживання кирилиці у наукових працях [Petruszewicz, 1848, s. 6, 13].

Однак уже у 1849 р. у світогляді А. Петрушевича відбуваються певні зміни – він стає прихильником русофілів і ініціює впровадження “язичія”. Однією з причин такого перелому, очевидно, була давня дружба з Денисом Зубрицьким. Саме це у майбутньому вплинуло на його контакти з колегами та критику його сучасниками.

Рис. 4. А. Петрушевич.

Фото 1901 р. (Аристовъ, 1916)

Fig. 4. A. Petruszewyeh. Foto 1901 r.

Остаточний переїзд до Львова сприяв науковій та громадській роботі А. Петрушевича. На початку 1860-х років він активно включився у діяльність кількох національно-культурних товариств Львова, таких як Галицько-Руська Матиця, Народний Дім, Ставропігійський інститут, а також польського Крайового археологічного товариства. Головним завданням на цьому етапі діяльності А. Петрушевича були охорона пам'яток, дослідження історії та культури, формування музейних збірок та архіву.

У 1848 р. заснована *Галицько-Руська Матиця*. А. Петрушевич був головою однієї з її секцій – історії і географії. Саме він розробив програму установи, у якій робив наголос на залученні писемних, археологічних і фольклорних джерел для написання історії рідного краю.

Найтриваліший і найбільш плідний період його діяльності пов'язаний з *Народним Домом*, заснованим з ініціативи Головної Руської Ради на зразок польського

Оссолінеуму. Завдяки праці історика при установі сформовано цінну бібліотеку і відділ рукописів. Він був не “тільки теоретичним вченим, але й вчителем свого народу”. Адже добре розумів, яку роль відіграє Оссолінеум для збереження польської національної ідеї і хотів, щоб Народний Дім відігравав таку ж роль у культурно-освітньому житті українців [Свистунь, 1913, с. 101]. Народний Дім перебував у правовій залежності від Ставропігійського інституту, що відобразилося до певної міри на науковій діяльності А. Петрушевича.

Не маючи великих прибутків, А. Петрушевич купував книжки, картини, ікони, монети. Пів століття присвятив формуванню бібліотеки і архіву. Він зібрав унікальну колекцію з історії, філософії, археології, етнології. Не останнє місце у архіві дослідника посідали рукописи, карти,

** *Канонік* – термін грецького походження *κανονικός* – назва священнослужителя, внесеного в список (тобто канон) єпархії.

рисунки. Всі зібрані матеріали він ще у 1885 р. передавав Народному Дому і хотів, щоб вони були загальнодоступними з умовою створення окремого відділу “Музеуму А. Петрушевича” [Вѣстник..., 1885, с. 329]. “На то даю мои книги, рукописи, монеты, достопамятности, чтобы мой народъ учился мыслити, учился духовному труду... Не даю книги на то, чтобы ихъ спрятати передъ очима людей и никто до нихъ не допускати” [Посмертное воспоминание, 1913, с. 203]. Однак І. Франко у одній з праць залишив іншу інформацію, зокрема, він наголошував, що А. Петрушевич нікому не хотів позичити матеріалів зі своєї колекції, “те, що попало в його бібліотеку, на довгі літа, щонайменше до його смерти, зробилось зовсім мертвим капіталом, недоступним для науки” [Франко, 1901, с. 187]. Аналізуючи спогади інших сучасників, видається, що такі висловлювання І. Франка були зумовлені насамперед непорозуміннями між народовцями і русофілами, які досить гостро відчувалися у галицькому суспільстві.

Бібліотека налічувала 120 тис. книг і у 1902 р. стала доступною для загального користування, натомість архів залишався приватною власністю Петрушевича і лише після його смерті перейшов у власність Народного Дому [Шах, 2010, с. 7].

Багато сучасників наголошували, що мали нагоду користатися з цієї унікальної збірки. Як зазначає С. Шах “користали – за моєї вже пам’яті – найбільніше Іван Франко зі своїм найстарішим сином Андрієм, Др Василь Щурат... Др Юліян Яворський, Др Іван Крип’якевич, Богдан Януш” [Шах, 2010, с. 7].

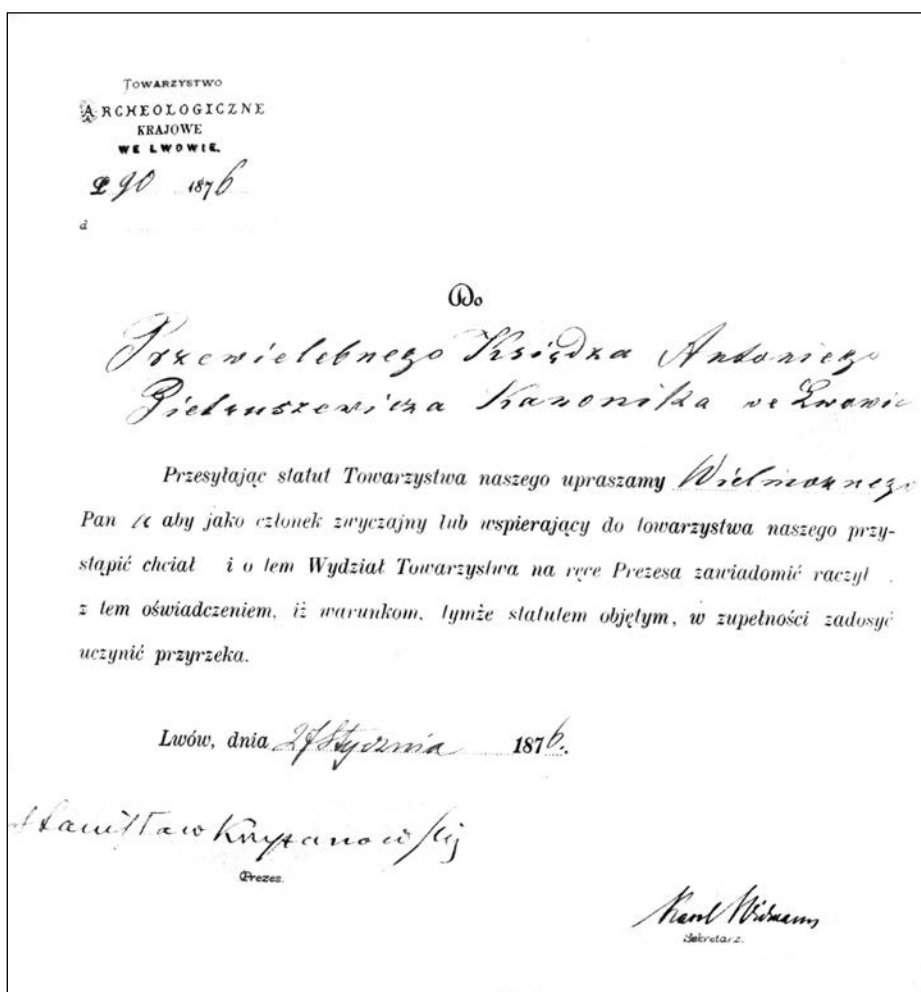

Рис. 5. Запрошення А. Петрушевичу до Крайового археологічного товариства
Fig. 5. A. Petrushevych's invitation to Regional Archaeological Society in L'viv

Найважливіше значення для історії археології у діяльності А. Петрушевича має формування музею та його польова робота. Археологічну колекцію для Народного Дому дослідник починає збирати у 1848 р. [Свенціцький, 1920, с. 22], що в часі співпадає з першими розкопками, про які мова нижче. Доволі інтенсивно музейна збірка поповнювалася з 1861 р. Будучи каноніком львівської митрополичої капітули, Антін Петрушевич тісно спілкувався з священиками, які у якійсь мірі були залежні від нього, бо саме він призначав парафії. Кожен з них намагався принести каноніку для музею рукописи, картини, монети, різноманітні артефакти. А. Петрушевич пропонував плату за цікаві йому експонати, звичайно, що її ніхто не брав і музей у такий спосіб розростався кількісно [Аристовъ, 1916, с. 243].

Від 1870-х років А. Петрушевич почав цілеспрямовано комплектувати музей, *“собраль хорошую колекцію археологических находокъ, монетъ, медалей, рукописей и других памятников старины. Все собранное находится частью въ музеемъ “Народного Дома”* [цит. за: І. Ф., 2010, с. 263]. Відразу розпочато структурування музею, основною її умовою було створення археологічного, природничого, нумізматичного відділів та картинної галереї. Прикрасою збірки були археологічні знахідки з території Львова, зокрема, з розкопок біля Замкової гори у 1866 р. [Киричук, 2000, с. 215]. Добрим помічником йому у музеї був Іларіон Свенціцький, який з жовтня 1901 р. по лютий 1905 р., працював помічником у бібліотеці Народного Дому (рис. 4). Після звільнення з бібліотеки він ще деякий час працював особистим помічником А. Петрушевича, який згодом рекомендував кандидатуру І. Свенціцького на посаду директора Церковного музею. Як згадував про цей епізод І. Свенціцький, *“старець самочинно дав “на першу біду” 100 К. і велів приходити порядкувати свої папери. А вже по двох тижнях представив свого помічника О. Митрополитові, що потребував музейного робітника”* [Свенціцький, 1931, с. 6].

Археологічні експонати у музеї представляли велику частину Галичини. Збірки музею формувалися за рахунок археологічних знахідок зі Львова, княжого Звенигорода, Галича, Бубнища. Їх опрацьовували і публікували історики та археологи не лише Львова. Цікавою є розвідка О. Уварова про стан археології у Галичині. Для її написання використано матеріали з музею Народного Дому. Автор статті зазначає, що А. Петрушевич мав одну з найкращих археологічних колекцій у Львові. Серед цікавих експонатів гр. Олексій Уваров згадує бронзові предмети з Медини Калуського повіту, сокири-кельти з Галича та ін. [Уваров, 1910, с. 32].

Фондові збірки археологічного відділу музею Народного Дому на 1900 р. нараховували близько 2 тисяч одиниць збереження. На початок ХХ ст. музей мав одну з найбагатших колекцій [Гупало, 2005, с. 353]. Лише у 1904 р. вдалося відкрити музей для відвідувачів під назвою Археологічний музей Народного дому, а в скорому часі його перенесено у нове приміщення на вул. Курковій, 14 (зараз Лисенка).

В 1882–1914 роках виходило періодичне видання “Вѣстникъ Народного Дома”, на сторінках якого, поруч зі звітами про роботу та різні господарські проблеми, публікувалися статті про археологічні розкопки та знахідки, які передано до музею. Особливе місце займали наукові праці А. Петрушевича, присвячені Галичу [Петрушевич, 1882–1888].

Дослідник співпрацював і з польськими науковими товариствами. Зокрема, він був членом *Крайового археологічного товариства*. Варто зазначити, що археологію у ХІХ ст. окреслювали доволі широко. Вона охоплювала різноманітні знання про старожитності та охорону пам'яток. Запрошення до участі у діяльності товариства датоване 27 січня 1876 р. [ЛННБ, АСП 576/п. 16, оп. IV, арк. 1] і підписане головою товариства Станіславом Крижанівським (рис. 5). Не покидав товариство і в час фактичного занепаду (1878–1881), а навпаки серед інших членів надавав фінансову підтримку з метою врятувати вихід “Археологічного огляду” і зберегти приміщення у Львівській Політехніці для археологічних фондів [ЛННБ, АСП 576/п. 16, оп. IV, арк. 5]. У 1881 р., після відновлення діяльності товариства і обрання головою Войцеха Дідушицького (1848–1909), А. Петрушевич став його заступником [Dembński, 1999, s. 132–133].

А. Петрушевича було визнано доктором історії Київського університету, обрано дійсним членом Російського археологічного товариства у Москві, Празької, Краківської, Будапештської, Бухарестської, Петербурзької Академії наук [Ваврик, 1973, с. 40].

Цікаво зупинитися на найближчому науковому оточенні Антона Петрушевича. Підкреслимо, що у Галичині з середини XIX ст. спостерігається протистояння між русофілами і народовцями, що не оминуло і археологічного середовища, і до певної міри відобразилося на стосунках А. Петрушевича з іншими вченими Львова. Аналіз документів дає підстави твердити, що ці стосунки були доволі складні.

Рис. 6. Бронзові кельти з розкопок А. Петрушевича у Галичі (Уваров, 1910)
Fig. 6. Bronze socket-axes, collected during excavations, carried out by A. Petrushevych in Halych

Однак варто відзначити, що І. Шараневич не відкидав наукового авторитету А. Петрушевича і нерідко користувався його порадами щодо археологічного матеріалу. Цікаве свідчення з цього приводу знаходимо у І. Свенціцького, який пише: “коли ходило за точне означення нової речі з розкопів, то професор Шараневич посилав з нею свого музейного аманусита (писаря – Н. Б.) до каноніка-кустоса А. Петрушевича. Старенький канонік не тільки розглядав прислану річ, але – дивлячись десь далеко у простір часу – вичував її своїми плоскими пальцями. Після того наступала діагноза, записка і обов’язкові поручення передачі чемностей” [Свенціцький, 1931, с. 6].

Перейшовши на москвофільські позиції, Петрушевич писав “язичієм”, яке називав праруською мовою. Це стало чи не головним каменем спотикання у стосунках з І. Франком, М. Грушевським та ін. Обидва вчені при першій же можливості за допомогою пера вдавалися до доволі гострої критики діяльності А. Петрушевича, його наукових та політичних поглядів [Грушевський, 1900; Франко, 1901].

Археологічні дослідження, друковані праці та охорона пам’яток

Сфера наукових зацікавлень А. Петрушевича нерозривно пов’язана з історією, мовознавством, бібліографією, археографією та археологією. Хронологічно ці дослідження звужувалися до давньоруської проблематики. Він досліджував історію церкви, літописні міста, збирав матеріали до історії Галицько-Волинської держави. Загалом, ця проблематика лежала в основі розробок більшості українських вчених. Це було зумовлено перш за все політичною ситуацією. В умовах відсутності власної держави, абсолютним домінуванням чужої мови та

На окрему увагу заслуговує Ісидор Шараневич. Наукові інтереси обох істориків доволі часто пересікалися і в силу обставин їм доводилося працювати разом. Прикладом є дослідження Львова, організація археологічно-бібліографічної виставки 1888 р. та ін. Однак, особисті стосунки двох українських археологів склалися не найкраще. Підтвердження цьому знаходимо у І. Франка, який пише, що “А. Петрушевич злий на мене, що я не спровадив на ювілей нашого маститого історика Шараневича” [Віршороб, 2010, с. 261]. Причиною цьому було багато розбіжностей у наукових концепціях обох дослідників. Достатньо згадати суперечки навколо розташування княжого Галича, використання різних календарів та ін. З цього приводу І. Франко не без іронії зазначає “наші оба народні світила не можуть і доси погодитися на календарі і літочисленню. О. Петрушевич числить по иншому індикту, а проф. Шараневич по иншому. Аж по всьому я полапався: проф. Шараневич обіцяв мені прийти по своєму календарю, а ювілей справлявся по календарю о. Петрушевича. От і не зійшлись” [Віршороб, 2010, с. 262].

Однак варто відзначити, що І. Шараневич не відкидав наукового авторитету А. Петрушевича і нерідко користувався його порадами щодо археологічного матеріалу.

культури українські дослідники прагнули показати культуру та історію свого народу. Завданням археологів було показати прадавність заселення українських теренів, дослідити витoki власної держави.

Незважаючи на те, що археологія не була єдиним зацікавленням А. Петрушевича, йому, як і багатьом іншим дослідникам цієї епохи, належать вагомі напрацювання у цій сфері.

Об'єктом дослідження українських археологів XIX ст. ставали княжі міста. Саме тому перші археологічні роботи українські дослідники проводили на місцевостях, згаданих у літописах, зокрема, княжих містах Галичі, Львові, Звенигороді, Пліснеську та ін.

У XIX ст. розпочинаються дискусії навколо місця розташування княжого Галича. Антін Петрушевич бачив її в сучасному Галичі, Ісидор Шараневич вважав місцем колишнього "стольного града" сусіднє з Галичем с. Залукву, натомість Олександр Чоловський, а за ним Йосиф Пеленський розташовували його в сучасному селі Крилос. Усі вони зосереджували свої археологічні дослідження навколо пошуків кафедрального собору Галича, "що стояв як могутня твердиня в самому центрі городу". Багатолітня робота в полі дала змогу поставити остаточну крапку у цій дискусії і локалізувати княжу столицю.

З іменем А. Петрушевича пов'язані перші польові археологічні дослідження Галича та Львова. Свій шлях у археології він розпочинав з розвідок у Галичі, які припадають на 1847–1850 роки. Він детально ознайомився із фундаментами церков княжих часів, провів там незначні археологічно-архітектурні обстеження і зарисував залишки руїн цих культових споруд [ЛННБ, АСП 576/п.16, оп. IV; Петрушевич, 1884].

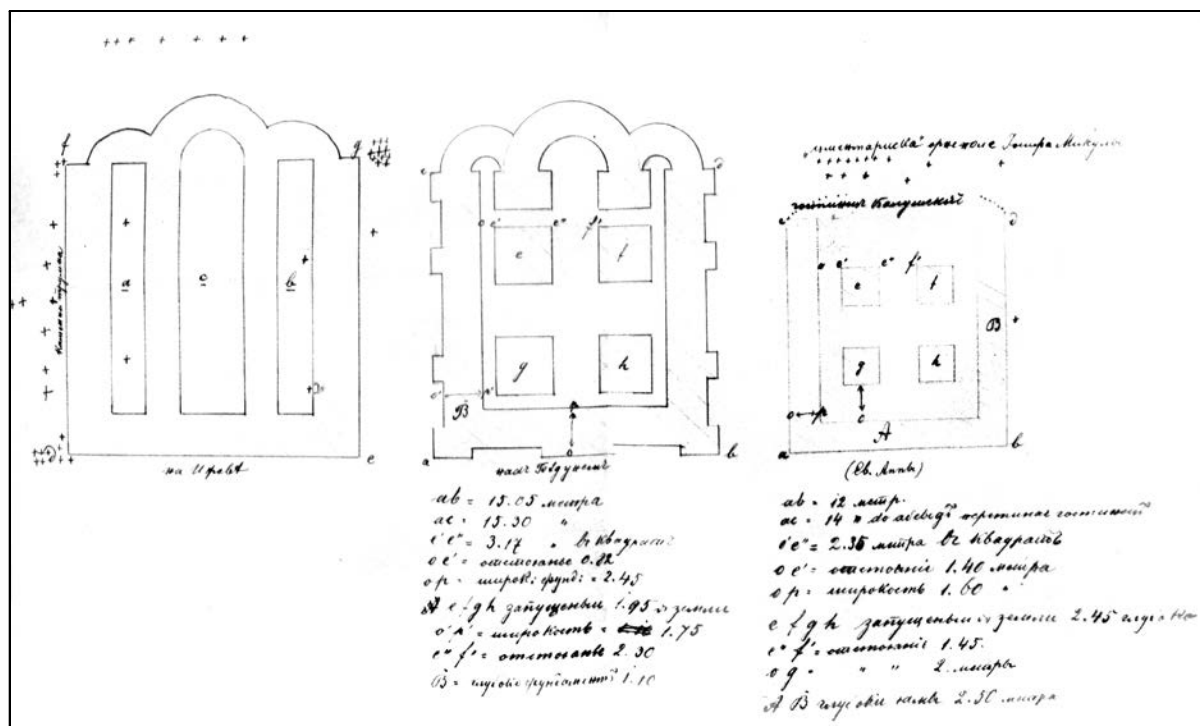

Рис. 7. Польова документація з досліджень А. Петрушевича у Галичі
Fig. 7. Field documentation from researches, carried out by A. Petrushevych in Halych

У 1850 р. А. Петрушевич оглянув костел св. Станіслава. Згодом він наголошував на тому, що багато знаків, креслень і назв зображених на стінах костелу, при повторному огляді у 1878 р. не було виявлено. Він висловлював припущення, що їх знищено під час реконструкції [Pelenski, 1914, s. 36]. Збереглася інформація про окремі археологічні знахідки з Галича. Зокрема, в дерев'яній церкві св. Миколая, побудованій "в 1102 году при реставрации около 1870 года открыто под помостом шесть кельтов" [Петрушевич, 1882, с. 7]. Всі вони були мідні і маленьких розмірів (рис. 6). Їх зображення зустрічаємо у збірнику під редакцією гр. Уварової, присвяченому 25-й річниці з дня смерті Олексія Уварова [Уваров, 1910, с. 32].

На основі власних польових досліджень, а саме, відкритих фундаментів церков св. Пантелеймона, св. Спаса, монастиря св. Іллі, костелу св. Анни та багатьох житлових та господарських забудов городища Антін Петрушевич зробив першу спробу реконструювати стародавнє місто Галич [Петрушевич, 1884, с. 6]. Цікавими для сучасного дослідника є креслення і зарисовки з польових розвідок у княжій столиці, які зберігаються у фонді А. Петрушевича [ЛННБ, ф. 77, спр. 515/п. 13, арк. 12] (рис. 7–8). Графічні матеріали згодом були використані під час археологічної виставки 1888–1889 років у Ставропігійському інституті. Результати досліджень А. Петрушевич опублікував (рис. 9). Дослідник помилково прийняв Старостинський замок за замок галицьких князів, а церкву Різдва Христового назвав столичною Богородичною церквою галицьких митрополитів. З цього приводу Я. Пастернак писав, що *“саме таке ставлення справи, що його боронив він завзято до кінця*

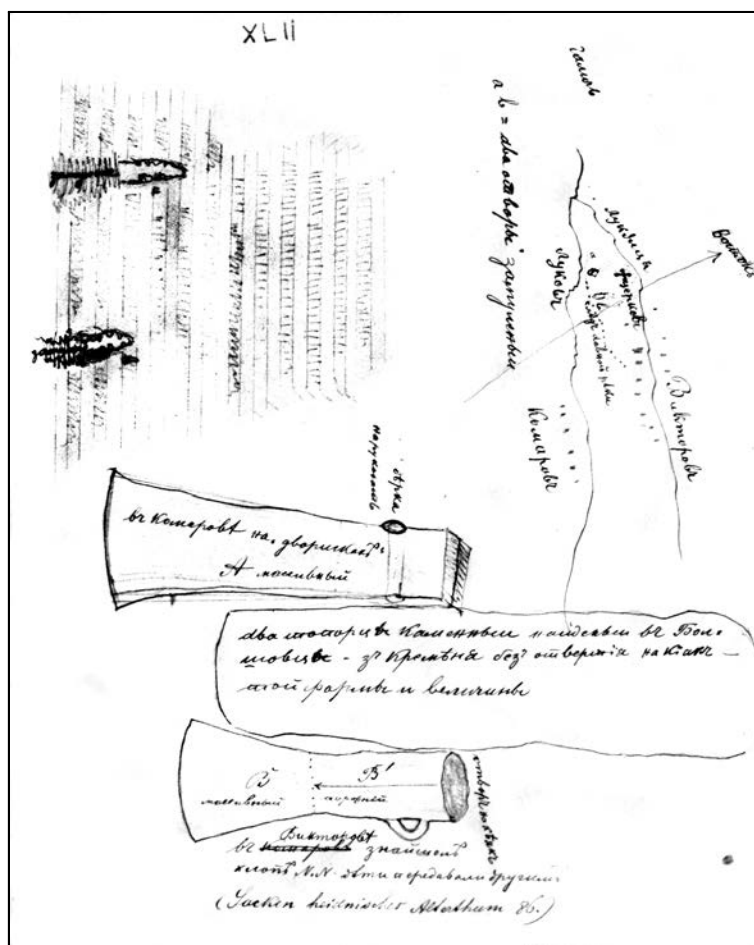

Рис. 8. Рисунок з розкопок А. Петрушевича у Галичі
 Fig. 8. Pictures from researches, carried out by A. Petrushevych in Halych

свого життя, було причиною цілого спору між ним і всіма іншими дослідниками топографії Старого Галича” [Пастернак, 1944, с. 24]. Цікаво, що А. Петрушевич був добре ознайомлений з тогочасними публікаціями і на сторінках своїх наукових праць вступав у дискусії з опонентами, зокрема, з І. Шараневичем і О. Чоловським [Петрушевич, 1899, с. 2–3, 8–9].

Незважаючи на те, що гіпотези А. Петрушевича не підтвердилися, не варто відкидати його ролі у дослідженнях пам'яток Галича. Насамперед, він був першим серед українських дослідників, який провів розкопки на низці пам'яток, зафіксував свої спостереження графічно, опублікував результати досліджень і до кінця наукової кар'єри відстоював свою версію про місце розташування Галича.

Окрім Галича, А. Петрушевич проводив археологічні дослідження у Львові. Саме за допомогою археології він мав надію отримати матеріал, який би підтвердив побутуючу серед багатьох дослідників історії Львова версію про первісне розташування Львова у районі Знесіння [Максимчук, 1967, с. 122].

Археологічні роботи у Львові у 60-х роках XIX ст. мали насамперед рятівний характер. У 1866 р., під час будівництва залізничної колії Відень-Львів-Чернівці на Підзамчі виявлено фрагменти ліпних горщиків, крем'яні відщепи та кілька кам'яних знарядь. Знахідки зацікавили А. Петрушевича та І. Шараневича, які в той час займалися дослідженням періоду Київської Русі та Галицько-Волинської держави. В тому ж році на місці виявлених речових матеріалів А. Петрушевич розпочав археологічні роботи.

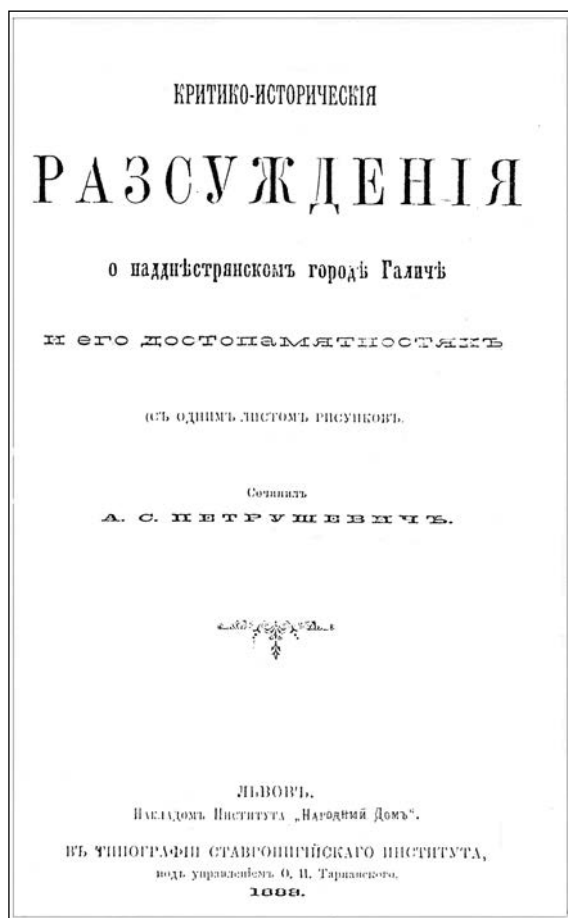

Рис. 9. Титульна сторінка праці А. Петрушевича, присвяченої Галичу
 Fig. 9. Title page of A. Petrushevych's scientific work dedicated to Halych

Археологічні дослідження на Підзамчі тривали кілька років. У 1869 р. знайдено велику кількість предметів, які належали до мідного віку й епохи бронзи, що дало змогу дослідникам стверджувати про прадавність заселення території Львова. Завдяки археологічним дослідженням виявлено фрагменти посуду культури шнурової кераміки та кілька крем'яних знарядь, які у 1873 р. передано у Народний Дім [Киричук, 2000, с. 215]. Згодом значну частину археологічних знахідок із Підзамча передано у фонди музею Оссолінських [ЦДІАУ ф. 192, оп. 1, спр. 7, арк. 25]. На жаль, польову документацію з розкопок Львова, поки що виявити не вдалося.

Окрім розкопок у центральній частині А. Петрушевич проводив розвідки. Як наголошує дослідник, що для дослідження найраніших періодів історії Львова він, перш за все, покладається на дані археології *“приняв город Львов, и оресности его за исходную точку моихъ археологическо-историческихъ изследований, и делая отсюда, въ окрузе на разстояніи шести или больше миль, географическия и археологическія поиски, думаю, такимъ способомъ определить отношеніе города Львова къ древнейшимъ отъ тогоже местностямъ, и темже систематически означити причину позднейшого возникновенія теперешней нашей столицы”* [Петрушевич, 1889, с. 5].

А. Петрушевич відводив археологічним джерелам виняткову роль, за що наштовхувалося на критику дослідників, які або не розуміли археології, або недооцінювали її ролі у дослідженні історичного процесу. І. Франко вважав, що А. Петрушевич *“не мавши ніякої школи яко історик, він зупиняє свою увагу на одній стороні історичного життя: на матеріальних пам'ятках (археології і бібліографії)”* [Франко, 2010, с. 250].

Не останнє місце у діяльності А. Петрушевича відводилося охороні пам'яток. Варто пригадати, що у 1873 р. проведено реформу консерваторської служби, внаслідок якої сформовано “Цісарсько-королівську комісію для дослідження та охорони пам'яток”. До складу цієї комісії входив голова та 15 консерваторів, призначених на 5 років міністром освіти. На державному рівні під страхом накладення штрафу, арешту або фізичного покарання заборонено самовільно розкопувати історичні об'єкти та пам'ятні місця [Demetrykiewicz, 1886, s. 58]. Впродовж 1873–1875 рр. продовжується реорганізація Віденської комісії. Відповідно до нових вимог утворено 3 групи відповідальних за охорону певних пам'яток. Окремо виділилася перша група, на яку покладено відповідальність за доісторичні пам'ятки. Галичина була поділена на два округи. Східну частину Галичини у плані охорони доісторичних пам'яток з 1873 р. очолив Войцех Дідушицький. Антін Петрушевич стає одним з трьох охоронців пам'яток (разом з Л. Цвіклінським та К. Ліске).

Результати самостійних розкопок, музейницька та консерваторська діяльність лягли в основу низки публікацій на археологічну тематику. Він автор близько 200 друкованих праць переважно з історії та археології Галичини й української церкви. В основному ці роботи мають

Рис. 10. Титульна сторінка праці А. Петрушевича
Fig. 10. Title page of A. Petrushevych's scientific work

держави". Виявляється, початково її вихід у світ намагалися притримати у редакції часопису. Інтереси А. Петрушевича відстоював тодішній редактор Іван Головацький*. Цікаво, що у редакції збірника відповідальний редактор не мав права приймати одноосібні рішення. Саме редакційна колегія в складі ще трьох редакторів створювала наукове і політичне обличчя збірника [Кулинич, 2011, с. 22].

Варто підкреслити, що це перша робота українського автора про цю відому археологічну знахідку. Дослідник припускав, що це східнослов'янське божество Дажбог або Хорс і категорично відкидав Святовида, якому поклонялися західні слов'яни. На основі топонімів А. Петрушевич вважав Збруцького ідола скульптурою бога Хорса. Стаття А. Петрушевича отримала схвальні відгуки і користувалася попитом [Кріль, 1999, лист № 2]. Її відразу було надіслано до Кракова (де Збруцький ідол експонувався) для Т. Жебравського, який у відповідь надіслав А. Петрушевичу свою публікацію, присвячену цій же пам'ятці.

Найбільшим відкриттям у галицької археології кінця XIX ст. вважають Михалківський скарб. Його було знайдено біля с. Михалків Борщівського повіту. Саме А. Петрушевич у своїй публікації першим подає опис предметів із цього легендарного скарбу. Намагаючись якомога точніше локалізувати цей скарб, дослідник називає його Михалково-Дністрянським

джерелознавчу вартість. Це насамперед публікація матеріалів. Варто підкреслити, що стиль написання доволі важкий. У текстах зустрічається величезна кількість цитат, які не завжди підсилюють текст, іноді навпаки – відволікають увагу від основної думки. За це його критикували і сучасники. Наприклад, М. Грушевський в рецензії на історію міста Львова і соборну церкву святої Богородиці в м. Галичі, серед інших недоліків, вказував на важкий стиль письма, незнання літератури і велику кількість цитат. У рецензії читаємо: *"в парі з незвичайною читательською манерою о. Петрушевича іде такий же незвичайний метод – (властиво негация всякого метода) ... цитує о. Петрушевич силу-силенну праць з найрізніших сфер історичних і філологічних наук, не раз заповнюючи по кілька сторін зряду виписками з якої не будь книжки, але при тім ця література почасти перестаріла почасти припадкова, що зраджує превеликі прогалини в відомостях автора"* [Грушевський, 1900, с. 11].

Окремої уваги заслуговують публікації, присвячені резонансним археологічним знахідкам XIX століття – Збруцькому ідолу і Михалківському скарбу.

Збруцькому ідолу присвячено статтю, яка побачила світ у віденській газеті "Вєстник для русинов Австрийской

* Іван Головацький (1816–1899) – вчений, лікар, громадський діяч. Молодший брат Якова Головацького. У 1850–1852 роках очолював редакцію часопису "Вєстник для русинов Австрийской держави" (виходив у Відні). Відстоював ідеї русофільства.

[Петрушевичь, 1878, с. 2]. Цікаво, що на початку статті А. Петрушевич зазначає, що він уже у 1878 р. знаходить інформацію про скарб у польських, чеських та російських виданнях [А.С.П., 1878, с. 2]. Про Михалківський скарб багато написано і у львівських газетах кінця ХІХ ст., вірогідно, що з них Петрушевич найбільше почерпнув інформації.

А. Петрушевич описав досить детально історію відкриття Михалківського скарбу. У львівській ратуші було влаштовано публічний огляд знайдених речей [Сохацький, 1994, с. 10–13, с. 12]. А. Петрушевич, оглянувши речі з виставки, відзначив їх скандинавське походження, *“варяго-руський памятникъ, из первыхъ временъ нашествія норманскихъ гостей в наши пределы въ ІХ и Х столетіяхъ”* [Петрушевичь, 1878, № 93, с. 2].

У ХІХ ст. археологи доволі активно обмінювалися публікаціями. Нещодавно до рук автора потрапив лист з Державного архіву у Кракові серед листування Ю. Лепковського від А. Петрушевича, у якому повідомляється про статтю, присвячену Михалківському скарбу і далі є копія розвідки А. Петрушевича про цю унікальну знахідку [РАК. ГК 3, арк. 373]. З наступних листів бачимо, що Ю. Лепковський часто переписувався з А. Петрушевичем і тематикою листування виступали саме археологічні пам'ятки Східної Галичини та охорона пам'яток.

* * *

Підводячи підсумки археологічної діяльності одного з перших українських археологів, мусимо відзначити, що незважаючи на відсутність фахової підготовки, незнання методики археологічних досліджень, А. Петрушевичу належать незаперечні здобутки у цій галузі.

По-перше, розкопками і розвідками він започаткував багаторічне дослідження княжого Галича та Львова; результати цих досліджень зайшли відображення у публікаціях вченого; збереглися зарисовки і плани досліджень.

По-друге, він створив археологічну колекцію у Народному Домі, яка була чи не найкращою і найчисельнішою у свій час у Львові; її використовували і про неї знали далеко за межами Львова.

По-третє, він сприяв розвитку археології у наукових установах Львова, це насамперед організація науки навколо Народного Дому, Крайового археологічного товариства; підтримка періодичних видань.

І чи не найголовніше. Антін Петрушевич намагався при першій можливості популяризувати археологічні знахідки Східної Галичини. Свідченням чого є його публікації не лише у фахових збірниках, а й на шпальтах місцевої преси. Дмитро Дорошенко називав його *“автодидактом на полі археології та історії”* [Дорошенко, 1996, с. 181], мабуть, лише в хорошому сенсі цього означення, бо справді, далеко не кожен може досягти такого рівня без спеціальної підготовки. Праці А. Петрушевича часто критикують, але до них звертаються вже багато поколінь істориків та археологів. А це, мабуть, все таки про щось свідчить...

ЛІТЕРАТУРА

Аристовъ Ф.

1916 Карпато-руссіе писатели. Исслѣдование по неизданнымъ источникамъ. – Москва. – Т. 1. – 304 с.

А.С.П.

1878 Михалково-Днѣстрянскій кладъ (передрук “Слово” н-ры 93 і 94 1878 года). – 16 с.

Ваврик В.

1973 Краткій очерк Галицко-русской письменности. – Луверн. – 76 с.

Вѣстник...

1885 Вѣстник Народного Дома. – Ч. 37. – С. 329

Віршороб Голопупенко

2010 До історії ювілея // Українське літературознавство. – Вип. 72. – С. 261–262.

Грушевський М.

- 1900 Рецензія на книги А. Петрушевича “Лингвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окресностей его...” і “О соборной Богородичной церкви въ городѣ Галиче...” // Записки НТШ. – Львів. – Т. XXXVII. – С. 10–12.

Гупало В.

- 2005 З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині // МДАПВ. – Львів. – Вип. 9. – С. 353–372.

Дорошенко Д.І.

- 1996 Огляд української історіографії. – Київ.

І.Ф.

- 2010 “За что старика обидѣли?” // Українське літературознавство. – Вип. 72. – С. 245–260.

Киричук О.

- 2000 Археологічні дослідження Ставропігійського Інституту в 70-90-х роках XIX ст. // АДЛУ. – Львів. – Вип. 4. – С. 214–227

Костишин В.

- 2000 Літописний Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях Антонія Петрушевича // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів. – Вип. 3. – С. 241–248.

- 2003 Початки історичного краєзнавства в Галичині // Історичні пам’ятки Галичини. Матеріали другої наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р. – Львів. – С. 14–22.

Королько А.

- 2002 Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича. Автореферат дис. ... канд. істор. наук. – Чернівці. – 20 с.

Кріль М.

- 1999 Невідомі листи Івана Головацького до Антона Петрушевича // Україна модерна. – Львів. – Ч. 2–3. – С. 350–372.

Кулинич М.

- 2011 “Вѣстник для русинів Австрійської держави” як трибуна галицького українства. – Львів. – 200 с.

Максимчук І.

- 1967 Нарис історії роду Петрушевичів. – Чікаго.

ЛННБ ім. В. Стефаника

- Ф. 77 (А. Петрушевич). – Спр. 515/п. 13.

Пастернак Я.

- 1962 Ті, що розкрили підземний архів України (Пам’яті видатних археологів України) // Терем. – Детройт. – Р. I. – Ч. I. – С. 7–12.

Петрушевич А. С.

- 1851 Представляет ли открытый истукан в русле реки Збруча в Восточной Галиции божка Святовита или Хорса // Вѣстник для русинов Австрійской державы. – Вѣдень. – Ч. 106–111.

- 1871 Волинско-Галицкая летопись, составленная с концем XIII века. 1205-1292. – Львов. – 148 с.

- 1878 Михалково-Днѣстрянскій клад // Слово. – № 93. – С. 2; № 94. – С. 3; № 98

- 1881 Историческое извѣстіе о церкви св. Пантелеймона близ города Галича. – Львовъ. – 118 с.

- 1882 Археологические находки близ города Галича // Вѣстник Народного Дома. – Львовъ. – Ч. 1. – С. 7.

- 1882–1884 Археологические находки близ города Галича // Вѣстник Народного Дома. – Львов. – № 1–18.

- 1884 О городе Галиче за Луквою // Вѣстник Народного Дома. – Львов. – № 18–58. – С. 6.

- 1885 О каменном истукане Хорса, Дажьбога открытом в русле реки Збруча в 1851 // Литературный сборник Галицко-русской Матицы. – Львів. – Вип. 1. – С. 1–3; Вип. II, III. С. 77, 103–104.

- 1887 Лингвистично-исторические рассуждения // Литературный сборник Галицко-русской Матицы. – Львов. – С. 1–121.
- 1888 Каталог церковно-словенских рукописей и старопечатных книг, находящихся на археологическо-библиографической виставці Ставропигийского института. – Львов. – 52 с.
- 1888а Критико-исторические рассуждения о надднестрянском городе Галиче и его достопамятностях. – Львов. – 619 с.
- 1887–1888 О передградии Галича за рекою Днестром // Вѣстник Народного Дома. – № 59–67.
- 1889 О начатках города Львова. Приложение къ №№ 74–85 “Вѣстника Народного Дома”. – Львов.
- 1899 О соборной Богородичной церкви въ городѣ Галичѣ происходящей изъ первой половины XII столѣтія. – Львовъ. – 446 с.
- Свистунъ Ф.*
- 1913 Некрологъ А. С. Петрушевичъ // Вѣстник Народного Дома. – Львов. – № 7–9. – С. 97–101.
- Свенціцький І.*
- 1920 Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. – Львів. – 79 с.
- 1931 XXV літ діяльності Національного музею // Двадцять п’ять-ліття Національного музею у Львові. – Львів. – С. 6–18.
- Сохацький М.*
- 1994 Золоті скарби с. Михалкова // Літопис Борщівщини. – Борщів. – Вип. 5. – С. 10–13.
- Уваров О.*
- 1910 Галиція. Археологическія замѣтки // Сборникъ мелкихъ трудовъ. Изданъ ко дню 25-лѣтія со дня кончины. Подъ редакторствомъ Гр. П. С. Уваровой. Т. II. – Москва. – С. 22–51.
- ЦДІАУ у Львові*
- Ф. 130 (Руський народний інститут “Народний дім”). – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
- Франко І.*
- 1901 О. Антін Петрушевич. Ювілейна сільветка // ЛНВ. – Т. XIII. – Кн. 3. – С. 171–192.
- 2010 О. Антін Петрушевич. Ювілейна сільветка // Українське літературознавство. – Вип. 72. – С. 245–260.
- Шпирка Г.*
- 2005 “Вѣстник Народного Дома” як джерело до вивчення культурно-освітньої діяльності Народного дому у Львові // Історичні пам’ятки Галичини. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів. – С. 88–95.
- Dembiński B.*
- 1999 Dzeduszycy Wojciech // Britannica. Edycja polska. – Poznań. – Т. 10. – S. 132–133.
- Demetrykiewicz W.*
- 1886 Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. – Kraków. – 74 s
- РАК*
- GK 3. Ar.373
- Peleński J.*
- 1914 Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej (na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych). – Kraków. – 207 s.
- Petruszewicz A.*
- 1848 Słów kilka napisanzch w obronie ruskiej narodowości. – Lwów. – 56 s.
- Wojciech hr. Dzeduszycy*
- 1909 Wojciech hr. Dzeduszycy. – Lwów. – 8 s. (przemówienie).
- <http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html>
- 1913 Антоній С. Петрушевичъ, (Посмертне воспоминаніе)

ARCHAEOLOGY AT ANTON PETRUSHEVYCH'S SCIENTIFIC INHERITANCE

Archaeological aspects of activity of Ukrainian historian, philologist, ethnographer and archaeologist Antin Petrushevych is presented at the article. His field researches in Halychyna and L'viv are analyzed. Special attention is paid to process of formation of archaeological department of the Museum of "Folk House". Antin Petrushevych became famous historian as one of the first investigators of L'viv, collector of ancient artifacts, organizer of archaeological-bibliographical exhibition.

His scientific works were often criticized by scholars but they are still important for historical science. Despite of the fact that Petrushevych was not professional archaeologist, results of his researches made him one of the most considerable archaeologists in L'viv during XIX century.